

Nr 115

Av herr **Holmberg m. fl.**, om åtgärder för att fördjupa och stärka det svenska folkstyret.

(Lika lydande med motion nr 97 i Första kammaren)

Demokratin i dess ideala utformning, som innebär att varje medborgare har möjlighet att personligen delta i de politiska besluten, kan inte fullt ut förverkligas i det moderna samhället. Lika klart är emellertid att man kan vara närmare eller längre bort ifrån idealtillståndet. Folkstyrelsen kan vara engagerande och livskraftig men den kan också reduceras till en formalitet.

Det finns anledning att erinra om att demokratin är en besvärlig och ömtålig styrelseform, som inte är något »absolut» eller en gång för alla givet. I demokratins väsen ligger att den ständigt måste diskuteras och utvecklas för att inte stelna i formerna. Demokratin måste alltid försvaras, breddas och fördjupas.

Alltsedan de stora rösträtsreformerna i början av detta århundrade har vårt politiska system varit i stort sett oförändrat. Regeringsmakten har därtill under mycket lång tid legat förankrad hos ett och samma parti. En politisk, administrativ och ekonomisk maktkoncentration har utvecklats, vilken i förening med de centraliseringstendenser, som ligger i det tekniskt avancerade samhället, har lett till en försvagning av folkstyrelsen.

Därför har vi också under en följd av år tagit upp demokratifrågorna till diskussion och aktualiserat en rad angelägna frågor, som sammanhänger med den levande folkstyrelsen.

När vi ånyo tar upp dessa frågor sker det delvis mot bakgrund av nya inslag i samhällsbilden, vilka ytterligare ger aktualitet åt problemställningen.

Vi har under senare tid fått uppleva en djupt oroande utveckling, som inneburit ett ökat inflytande från åskådningar med klart odemokratiska inslag. Extrema vänstergrupper har tillgripit våld och utomparlamentariska metoder. Man har uttalat sitt förakt för demokratin som styrelseform och visat förståelse för samhällsomstörtande verksamhet, revolutioner och diktatur.

Demonstrationsrätten, som är en av demokratins viktiga hörnstenar, har missbrukats genom att våld och övergrepp tillgripits. Demonstrationerna har understundom urartat till upplopp och ockupation av skolor och andra insti-

tutioner. Den nedlåtande attityd mot demokratin och det förakt för demokratiska arbetsmetoder som kommit till uttryck under senare tid hör direkt samman med att man medvetet sökt riva ned de grundvalar på vilka folkstyrelsen vilar. Den ensidiga kritiken mot det s. k. masskonsumtionssamhället och det kapitalistiska systemet tar sig ofta formen av ett angrepp på rätts-samhället och demokratin som styrelseform.

Det är viktigt att slå fast att demokratin inte kan fortleva i ett land utan en grundläggande ekonomisk frihet. Medborgarna måste ha möjligheter att välja mellan olika sysselsättning, arbetsgivare, varor, boendeformer, utbildningsvägar, sparmål och fritidsmiljöer. Endast i ett sådant samhälle, där medborgaren själv har inflytande på sin livssituation och genom sin egen efterfrågan medverkar till att styra produktionens inriktning, är demokratin möjlig. Det finns ingen socialistisk ekonomi som kunnat förenas med folkstyrelse i egentlig mening.

Endast i ett samhälle, där man är beredd att motverka maktkoncentration och verka för en decentralisering av de ekonomiska besluten, kan demokratin fördjupas och utvecklas. Hos varje maktkoncentration ligger en fara för demokratin. Det gäller antingen makten i för hög grad koncentreras till enskilda eller till staten. Eftersom en fungerande demokrati måste bygga bl. a. på en väl avvägd maktbalans mellan olika intresseriktningar, bör samtliga demokratiska partier verka för att skapa ett samhälle med flera sinsemellan oberoende maktcentra som effektivt kan balansera varandra. Detta förutsätter en mera långtgående fördelning av makten, vilket kan åstadkommas genom en ökad decentralisering samt genom ett till alla spritt enskilt ägande.

Att slå tillbaka attackerna, att hävda demokratins intressen är ett ansvar som åvilar det demokratiska samhällets institutioner och myndigheter, de ideella och fackliga organisationerna i vårt land samt ytterst de demokratiska partierna.

Skolan har en viktig uppgift då det gäller att skapa förståelse för demokratins värden och de krav den demokratiska styrelseformen ställer på oss som individer. Skolundervisningens demokratiska fostran måste därför förstärkas. Ett stort ansvar vilar även på massmedia. Radion och televisionen måste med hänsyn till sin dominerande roll på opinionsbildningens område bättre beakta sin uppgift när det gäller att värna om demokratin och dess värderingar. Detta är desto mer angeläget eftersom Sveriges Radio genom sin monopolställning och sitt avtal med staten har en klart uttalad skyldighet härtill.

Samtidigt som vi hävdar demokratins företräden, de ordnade parlamentariska metoderna framför det organiserade våldet måste vi också ställa oss frågan: »Hur fungerar vår demokrati? Är den effektiv och levande?»

Det tycks nämligen i det högt utvecklade samhället finnas en ofrånkomlig tendens att medborgarnas inflytande blir mer och mer formellt och därmed

mindre reellt. Ett faktum är att många människor i dag upplever en maktlöshet och ett främlingskap inför politiken. En levande folkstyrelse kräver intresse och engagemang. Därför måste reformer genomföras på olika områden, som ger medborgarna en ökad insyn och en direkt medbestämmanderätt på olika samhällsområden.

En levande demokrati kräver maktväxling

En av orsakerna till att folkstyrelsen försvagats och uttunnats i vårt land är att regeringsmakten under så lång tid legat förankrad hos ett och samma parti — det socialdemokratiska partiet. Orsakerna har i stor utsträckning kunnat sökas i en föråldrad författning, som verkat konserverande på partistrukturen och försvårat en växling vid makten.

Det måste betraktas som grundläggande för en levande folkstyrelse att maktväxlingsprincipen accepteras som ett naturligt inslag. Socialdemokraterna är synbarligen icke beredda att ansluta sig härtill.

De konkreta reformåtgärder som diskuterats är naturligtvis i första hand en bättre fungerande författning. Det var den borgerliga oppositionen som gick i spetsen för författningsreformen med dess krav på en direktvald enkammare. Ett betydande steg har också tagits genom det första beslutet — grundat på en kompromiss — som antagits angående författningsreformen. Därmed skulle ett enkammersystem med direkta val och en rättvis mandatfördelning kunna tillämpas fr. o. m. 1970.

En viktig förutsättning för en fungerande demokrati är vidare att riksdagen kan ges effektivare arbetsformer. De mer eller mindre fasta råd som regeringen i dag arbetar med och som på avgörande punkter har tillgång till material som är betydelsefullt för samhällsplaneringen saknar inte bara konstitutionell förankring utan är också undandragna riksdagens insyn. Det föreligger därför risk att oppositionspartierna ställs helt vid sidan av ett politiskt inflytande på den centrala och ekonomiska planeringen. Möjligheten att bedriva en effektiv oppositionspolitik kan bli allvarligt begränsad, om oppositionspartierna inte ges insyn i rådets arbete och får tillgång till det utredningsmaterial som ligger till grund för rådets diskussioner och ställningstaganden. I den mån råden representerar grupper och intressen utanför det parlamentariska systemet får samarbetet också drag av en för svensk konstitution främmande korporativism.

Det fortsatta författningsarbetet bör därför självfallet inriktas på att åstadkomma en väl fungerande ordning för det parlamentariska systemet och för folkets valda representanter. Men det är inte nog. Det räcker inte med att medborgarna endast vart fjärde eller vart tredje år kan göra sin stämma hörd. Möjligheterna att även mellan valen få en chans till en direkt medbestämmanderätt måste tillvaratagas.

Folkomröstningar

Genom folkomröstningar — beslutande eller rådgivande — ges medborgarna en möjlighet att direkt påverka de politiska besluten. Folkomröstningsinstitutet innebär ett värdefullt komplement till det parlamentariska styrelseskicket och kan öka medborgarnas intresse och engagemang för de politiska frågorna. Lika väl som folkomröstningarna anses ha stor betydelse för att höja den politiska aktiviteten i ett system med permanent samlingsregering, skulle användandet av folkomröstningar även i ett parlamentariskt system vara ett värdefullt inslag. Demokratin i vårt land — där regeringsmakten sedan lång tid ligger förankrad hos samma parti — skulle genom folkomröstningsinstitutet tillföras en värdefull stimulans.

Tanken på folkomröstningar har ofta förknippats med rikspolitiken och avsetts ifrågakomma endast i väsentliga frågor där det är av särskild vikt att folkets vilja direkt får påverka besluten. Även kommunala folkomröstningar borde kunna övervägas. De kommunala frågorna rör medborgarna på ett näraliggande sätt och bör också vara lätta att överblicka.

Vi anser sålunda att nu gällande bestämmelser om rådgivande folkomröstning skall bibehållas, kompletterade med nya regler om beslutande folkomröstning. I den rådgivande folkomröstningen skall garantier skapas för att varje berörd meningsriktning själv får utforma sin frågeställning och att inga andra frågor uppställs än sådana som kan besvaras med ja eller nej. Beslutande folkomröstning skall avse godkännande eller avvisande av ett fullt utarbetat lagförslag.

Beslutande folkomröstning kunde bli en minoritetsgaranti genom att en på visst sätt bestämd del av riksdagen får rätt att kräva att av majoriteten godkänt förslag underställs folkomröstning före ikraftträdandet. Regeringen bör även ha rätt att anordna en beslutande folkomröstning om ett förslag som avvisats av riksdagen.

Kollektivanslutningen

Som en grundläggande demokratisk rättighet räknas varje medborgares rätt att själv bestämma sin partitillhörighet. Lika självklart är det att valhemligheten är tryggad och att ingen skall behöva avslöja sin politiska hemvist.

Dessa principer som är omistliga i ett demokratiskt samhälle gäller emellertid inte alltid och för alla i vårt land. Som en odemokratisk kvarleva från en gammal tid existerar alltjämt kollektivanslutning av fackföreningsmedlemmar till politiskt parti. I själva verket är den helt övervägande delen av det socialdemokratiska partiets medlemmar sådana som tvångsvis tillförts partiet.

Att detta är en orimlig och djupt olustig ordning ligger i öppen dag. Det föreligger situationer då en medborgare tvingas att tillkännage sin politiska

åsikt, eftersom en kollektivansluten medlem måste offentliggöra sin vilja om han inte önskar bli medlem i det parti till vilket han kollektivanslutits. Genom den utveckling mot större och effektivare enheter som skett inom stora delar av fackföreningsrörelsen till s. k. storavdelningar sker kollektivanslutningen ibland till och med genom beslut av ett representantskap, vilket alltså innebär att den enskilde fackföreningsmedlemmen inte ens haft möjlighet att närvara vid det möte där hans politiska tillhörighet avgjorts. Att tvinga en människa att öppet ta avstånd från medlemskap i ett politiskt parti kan inte anses förenligt med principen om åsiktsfrihet.

Det faktum att beslut om kollektivanslutning fattats i demokratiska former innebär inte att beslutet som sådant är förenligt med en demokratisk uppfattning. Systemet kan heller inte betraktas som en intern fackföreningsangelägenhet, vilket ibland brukat anföras till försvar för metoden. Elementära fri- och rättigheter är en fråga om demokrati och inte ett fackligt spörsmål.

För att garantera varje individs rätt till åsiktsfrihet bör därför i grundlagen inskrivas ett stadgande om att medlemskap i politiskt parti endast får ske genom individuell anslutning.

Obligatoriskt medlemskap i studentkår

För att ha rätt att bedriva akademiska studier krävs enligt universitetsstadgan § 88 att den studerande är ansluten till studentkår och i förekommande fall fakultets- och nationssammanslutning.

Detta har visat sig få en tillämpning som strider mot principen om föreningsfrihet. Det ter sig stötande att den enskilde studenten skall tvingas tillhöra en sammanslutning vilken uttalar åsikter i politiska frågor, vilka han ej anser sig kunna stödja.

Denna fråga inrymmer dock en mängd problem av främst ekonomisk och administrativ art, varför vi vill föreslå att formerna för medlemskap i studentkår granskas i sin helhet.

Partiernas finansiering

Av tradition har de politiska partierna liksom andra ideella organisationer i vårt land finansierats genom avgifter och bidrag från medlemmar och sympatisörer. Det har varit de människor som av olika skäl önskat stödja organisationens idéer och syften som också bidragit med arbetsinsatser och med ekonomisk hjälp. Från och med 1966 infördes ett statligt stöd till de politiska partierna med 60 000 kr. per riksdagsmandat. Tillsammans med ett kanslistöd till partiernas riksdagsgrupper utgör statsbidraget i dag en icke oväsentlig del av partiernas totala finansiering.

När det statliga partistödet infördes hemställde vi, med hänvisning till

starka principiella betänkligheter, att anslaget måtte avslås — ett yrkande som vi sedan upprepat under de därpå följande åren.

De risker som vi bl. a. pekade på var att stödet skulle skapa ett beroendeförhållande till staten och minska väljarnas engagemang i det politiska livet. Vi förutsåg en utveckling innebärande att staten i allt väsentligt skulle komma att finansiera den politiska verksamheten, medan partiernas medlemmar och sympatisörer skulle se sin medverkan i partierna i motsvarande grad minska. Vi hänvisade också till att ett statsstöd var — och alltid skulle komma att vara — orättvist till sin konstruktion, eftersom objektiva rättvisekriterier inte kan uppställas. Starka betänkligheter kunde också anföras mot att enskilda medborgare fick vara med om att skattevägen finansiera partier vars idéer de inte kunde tolerera.

De principiella betänkligheter som vi då anförde har inte blivit mindre med åren. De kvarstår fortfarande oförändrade, och de farhågor som vi hyste har också delvis redan bekräftats.

Trots detta kommer vi emellertid denna gång icke att vidhålla vårt avslagsyrkande. Stödet har nu utgått under så lång tid att partierna i alltför stor utsträckning blivit beroende av dessa medel, och det framstår därför som orealistiskt att yrka på ett borttagande.

Att vi betraktar det statliga partistödet som ett politiskt faktum innebär emellertid inte att vi accepterar den helt godtyckliga konstruktion som stödet fått. Den utformning som den majoritet som genomdrev beslutet — utan någon som helst föregående utredning — gav statsbidraget framstår inte som i någon rimlig mening rättvis.

Resultatet av 1968 års val — det första riksdagsvalet efter införandet — gav en stark belysning av stödets orimliga konstruktion. Eftersom det utgår i förhållande till antalet mandat betyder det också att det största partiet får det största anslaget och att det framgångsrikaste partiet vinner mest. 1968 års val med dess relativt starka utslag medförde att det vinnande partiet — socialdemokraterna — enbart i partistöd erhåller ytterligare 720 000 i belöning av skattebetalarna. Det förlorande partiet — folkpartiet — får vidkännas en förlust om 540 000 kronor. Därtill kommer ökning respektive minskning av kanslistödet. Summorna är av den storleksordningen att de allvarligt kan påverka konkurrenssituationen mellan regeringsparti och opposition.

Vi yrkar därför på att frågan om det statliga partistödet tas upp till allsidig utredning. Vi gör det med desto större tyngd som frågan över huvud taget icke varit föremål för vare sig utredning eller några principiella överväganden.

En utredning bör emellertid enligt vår mening inte enbart begränsas till frågan hur det statliga stödet skall vara konstruerat. Det finns en rad andra frågor rörande partifinansieringen som kan vara av stor principiell betydelse för demokratin. Frågan om partiernas offentliga redovisning av

sin finansiering har varit föremål för diskussion. Frågan gäller om och hur en sådan skall kunna ske utan att man träder valhemligheten förnär. Här finns också frågan om kampanjkostnadernas storlek i valrörelserna.

Frågan om det frivilliga stödet måste också prövas. Den angelägna målsättningen bör enligt vår mening vara att man stimulerar medlemmar och sympatisörer att genom ekonomiska bidrag finansiera de partier som de vill stödja. Bl. a. har framförts tanken att man medger viss avdragsrätt vid beskattningen för gåvor och avgifter till politiska partier.

Genom en spridd frivillig medlemsfinansiering skapas också de bästa förutsättningar för vitaliteten och den folkliga förankringen i partierna.

Under åberopande av vad ovan anförts hemställer vi,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa dels om en allsidig utredning om det statliga partistödets konstruktion och om andra i motionen berörda frågor som sammanhänger med partiernas finansiering,

dels att motionen därutöver lämnas till grundlagberedningen för beaktande av däri angivna riktlinjer, i syfte att fördjupa och stärka den svenska folkstyrelsen.

Stockholm den 22 januari 1969

Yngve Holmberg (m) Gösta Bohman (m) Leif Cassel (m)

Rolf Elisasson (m) Carl Eric Hedin (m) Astrid Kristensson (m)
i Moholm

Tage Magnusson (m)
i Borås

Karin Wetterström (m)
